

“ ज्ञानस्य निर्मलं नेत्रं ज्योतिष्यकमनुत्तमम् ”

ज्योतिर्विद्या परिसंस्था, पुणे.

सन १९६३-६४

*

वर्ष २० वें

कार्षिक-वृत्तान्त व समावयय

[पुढील वर्षाच्या निकल्पासह]

[वार्षिक निकाय सभेचें निमंत्रण-मल्लवृष्ट २ पाहावें]

प्रकाशक

मो. ना. गोखले, B. Sc.

स. ग. काजरेकर, B. Sc.

कार्यवाह

मो. ना. गोखले

कार्यवाह, ज्योतिर्विद्या परिसंस्था,
जे. टिळक स्मारक मंदिर,
पुणे २.

बुक-पोस्ट

श्री. टा. टा.

वार्षिक निकायसभेचे निमंत्रण

चालू वर्षाची म्हणजे २१ व्या वर्षाची निकायसभा (General Body Meeting) रविवार दि. २५ ऑक्टो. ६४ ला सायंकाळी ४।। वाजता महाराष्ट्र औद्योगिक संग्रहालयाच्या सभागृहांत (कॉमनवेल्थ बिल्डिंग, लक्ष्मीपथ येथे) भरेल. त्या वेळी पुढील क्रमणिकेत दिलेले कामकाज होईल. तरी सर्व सदःस्थांनी सभेस अवश्य उपस्थित राहावे ही विनंति.

क्रमणिका

- (१) दिवंगत सभासदांविषयी दुखवटा.
- (२) गतवर्षाच्या (१९६३-६४) निकायसभेच्या इतिवृत्तास मान्यता
- (३) पूर्वप्रसिद्ध वृत्तान्ताच्या अनुसंधाने गतवर्षातील कार्याचे निवेदन.
- (४) गतवर्षाच्या समाव्ययास मान्यता.
- (५) नवीन वर्षाकरिता (१९६४-६५) पदाधिकार्यांची निवड.
- (६) १९६४-६५ मध्ये संस्थेने हाती व्यावयाची कामे.
- (७) ,, ,, च्या निकरुपावर चर्चा.
- (८) आयत्या वेळचे विषय. (अध्यक्षांच्या अनुमतीने)
- (९) प्राध्यक्षांचे भाषण.
- (१०) आभार.

आपले,

मो. ना. गोखले

स. ग. काजरेकर

कार्यवाह

पुणे, दिनांक १६ सप्टेंबर १९६४.

टीप — सभासदांना कांहीं प्रश्न विचारावयाचे असतील, अगर सूचना करावयाच्या असतील तर त्यांनी सभेपूर्वी निदान तीन दिवस अगोदर कार्यवाह यांच्याकडे तसे लेखी कळवावे.

सभेस अगत्यपूर्वक उपस्थित राहावे.

ज्योतिर्विद्या परिसंस्था, पुणे.

“ ज्ञानस्य निर्मल नेत्रं ज्योतिर्व्यकमनुत्तमम् ”

[स्थापना : गणेशचतुर्थी, शके १८६६, दि. २२-८-१९४४]

सन १९६३-६४ चा (२० व्या वर्षाचा) वृत्तान्त

प्रिय सदःस्थ व संस्थेचे हितचिंतक,

दिनांक ३० जून १९६४ ला संपणाऱ्या, संस्थेच्या २० व्या वर्षाचा हा वार्षिक-वृत्तान्त व समाव्यय आवश्यक त्या पत्रकांसह आपणापुढे सादर करण्यास आम्हांस आनंद होत आहे. सतत प्रगतिपथावर असणाऱ्या आपल्या संस्थेने आत एकविसाव्या वर्षात पदार्पण केले आहे.

वृत्तान्त वर्षातील पदाधिकारी :—

प्रशासक मंडळ—[Governing Council] गतवर्षारंभीच्या निकाय सभेने [General Body ने], १९६३-६४ साठी प्रशासक-मंडळावर पुढील सन्मान्य सदःस्थांची निवड केली होती.

प्राध्यक्षः— प्रा. डी. डी. कापडिआ, एम्. ए., बी. एस्सी., आय्. ई. एस्. (निवृत्त)

अध्यक्ष :—प्रि. गो. रा. परांबपे, एम्. एस्सी., एफ्. एन्. आय्., ओ. बी. ई.

उपाध्यक्ष :—प्रा. डॉ. मो. वा. चिपळूणकर, एम्. एस्सी., डी. एस्सी.,

वास्तव विभाग प्रमुख, पुणे विद्यापीठ.

नधिक :- प्रा. स. वि. आपटे, एम्. ए., बी. एस्सी., बी. आी. एस्स.,
(निवृत्त)

कार्यवाह :- (१) श्री. मो. ना. गोखले, बी. एस्सी.

(२) श्री. स. ग. काजरेकर, बी. एस्सी.

सदःस्थ :- (१) प्रा. मो. ल. चंद्रात्रेय, एम्. ए., बी. ई. एस्. (निवृत्त)

(२) श्री. शं. ना. हरीप.

(३) श्री. द. गो. फडके, बी. ए., एल्. एल्. बी.

(४) श्री. वि. घों. गोरेशास्त्री.

(५) श्री. मा. भ. पंत, बी. एस्सी., बी. टी.

(६) प्रा. ना. म. आठवले, एम्. ए.

(७) प्रा. ज. ब. कुमठेकर, एम्. ए., बी. एस्सी., बी. टी.

(८) प्रा. द. श्री. जोग, एम्. एस्सी.

(९) श्री. वि. वि. मोडक, जी. डी. सी., जी. सी. सी.

(१०) श्री. य. रा. नेने, एम्. एस्सी., असिस्टंट मीटिऑरॉलॉजिस्ट.

(११) श्री. त्र्यं. व. अभ्यंकर, बी. ए., (ऑनर्स), गीर्वाणभूषण.

अधीक्षक :- (अंतर्गत समाव्यय-निरीक्षक) : श्री. ल. के. तांबे, हेडक्लर्क,
व अकौन्टन्ट, अहिल्यादेवी हायस्कूल, पुणे.

तद्विद्य मंडळ :- (Academic Council)

(१) प्रि. गो. रा. परांजपे,

(२) प्रा. डॉ. मो. वा. चिपळूणकर,

(३) प्रा. मो. ल. चंद्रात्रेय,

(४) प्रा. स. वि. आपटे,

(५) प्रा. ना. म. आठवले,

(६) प्रा. द. श्री. जोग,

(७) प्रा. ज. ब. कुमठेकर,

(८) श्री. मा. भ. पंत, (निमंत्रक)

वृत्तान्तवर्षातील सभा :

प्रशासक मंडळाच्या सभा :

या वर्षाच्या कालखंडात प्रशासक मंडळाच्या एकूण तीन सभा झाल्या.

* पहिली सभा रविवार दि. २२-९-६३ ला झाली. या सभेमध्ये १९६२-६३ च्या कार्याचा ' वृत्तान्त व समाव्यय ' प्रकाशनासाठी संमत करण्यांत आला.

* दुसरी सभा रविवार दि. २-२-६४ ला झाली. या सभेमध्ये उपशिक्षणाधिकारी श्री. सेवलेकर, यांनी परिसंस्थेच्या कार्यवाहीकरिता केलेल्या सूचनांचा विचार झाला.

* तिसरी सभा रविवार दिनांक ९-२-६४ ला, संस्थेचे एक संस्थापक श्री. शं. ना. हरीप यांच्या निघनाचा दुखवटा व्यक्त करण्यासाठी झाली.

☆ ☆ ☆

आकाशनिदर्शन

क्रमांक	दिनांक व वेळ	स्थळ	विशेष.
१	१३-१२-६३ रात्री १४-१२-६३ पहाटे	महिलाश्रम हायस्कूल, हिंगणें	सुमारे १०० विद्यार्थिनी उपस्थित
२	१८-१-६४ रात्री १९-१-६४ पहाटे	पॉप्युलर ए. सो. गर्लस हायस्कूल पुणे	इयत्ता ११ वी च्या सुमारे १०० विद्या- र्थिनी उपस्थित.
३	२५-२-६४ रात्री	न्यू० इ० स्कूल, टिळक रोड, पुणे.	सुमारे १०० विद्यार्थिनी उपस्थित
४	११-४-६४ रात्री १२-४-६४ पहाटे	पूना इ० स्कूल (सरस्वती मंदिर)	सुमारे ७५ विद्यार्थी उपस्थित. या वेळी एको-२ हा उपग्रह प्रथमच दाखविला गेल.

(६)

५	३-६-६४ रात्री ५-६-६४ पहाटेस	लो० टिळक स्मारक मंदिर गच्ची	वृत्तपत्रांत पूर्वप्रसिद्धि देऊन नागरिकां- साठी, दूरादर्शातून, शुक्राच्या कला (रात्री) व (पहाटे) गुरुचे चंद्र, बुध मंगळ व शनि दाख- विण्यांत आले.
---	--------------------------------	--------------------------------	---

वरील कार्यक्रमांचे वेळीं श्री. मा. भ. पंत, श्री. वि. वि. मोडक, श्री. स. वि. मराठे, श्री. स. ग. काजरेकर व श्री. मो. ना गोखले यांनीं निदर्शनाचें काम केले.

विशेष वेध

(१) या वर्षी जानेवारी १९६४ मध्ये अमेरिकेनें सोडलेल्या एको-२ या दुसऱ्या दृश्य उपग्रहाचे वेध श्री. मो. ना. गोखले व श्री. स. ग. काजरेकर यांनीं सतत घेतले. व त्या वेधांच्या अनुषंगानें डॉ. मो. वा. चिपळूणकर यांचेबरोबर याविषयी चर्चा केली. या नवीन दृश्य उपग्रहाचें वेळापत्रक, दि० १९-४-६४ च्या दैनिक केसरीमध्ये प्रसिद्ध केले. या माहितीचा उपयोग करून पुण्यांतील व पुण्याबाहेरील अनेक नागरिकांनीं एको-२ पाहून परिसंस्थेस त्याप्रमाणें प्रत्यय आल्याचें कळविलें.

(२) मे—जून महिन्यांत आकाश निरभ्र असतांना व सूर्य उत्तर विष्टभा-जवळ जात असतांना, एको—१ या उपग्रहाचें दर्शन रात्री त्याच्या प्रत्येक फेरीच्या वेळीं घेतां येईल असें तात्त्विक दृष्ट्या आढळून आल्यानंतर, दि. ७ मे व ८ मे च्या रात्री श्री. मो. ना. गोखले व श्री. स. ग. काजरेकर यांनीं एको—१ च्या रात्रीच्या सर्व फेऱ्यांचे वेध घेऊन याचा दृक्प्रत्यय घेतला.

व्याख्यानें

(अ) शाळांमधून झालेल्या आकाश निदर्शनांच्या अनुषंगानें निदर्शनापूर्वीं विषयाची पूर्वपीठिका समजावून देण्यासाठीं पुढीलप्रमाणें व्याख्यानें झालीं :—

(७)

क्रमांक	दिनांक	स्थळ	वक्ते
१	१८-१-६४	पॉप्युलर एज्यु० सो० चें मुलींचें हायस्कूल, पुणे.	श्री. मो. ना. गोखले
२	२५-२-६४	न्यू इंग्लिश स्कूल, टिळक रोड, पुणे.	श्री. स. ग. काजरेकर व श्री. मा. भ. पंत.
३	११-४-६४	पूना इंग्लिश स्कूल	श्री. मो. ना. गोखले

(आ) परिसंस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांनीं अन्य संस्थांच्या निमंत्रणांवरून ज्योति-ष्यकीय विषयांवर पुढीलप्रमाणें व्याख्यानें यावर्षीं दिलीं.

दिनांक	विषय	वक्ते	संस्था
९-२-६४	अवकाश आणि मानव सूर्यकुल आणि	श्री. मो. ना. गोखले	महाराष्ट्र औद्यो. संग्रहालय, पुणे.
१६-५-६४	आपलें विश्व,	" "	
१७-७-६४	" "	" "	

अभ्यास मंडळ

अभ्यासमंडळाचें कार्य याहि वर्षीं जोमात चालूं होतें. मंडळाच्या एकूण ९ बैठकी या कालखंडांत झाल्या. त्यांचें टिपण खालीं आहे.

क्रमांक	दिनांक	विषय	प्रमुख वक्ते
१	१४-७-६३	ज्ञानकोशासाठीं ज्योतिःशास्त्राचा विषय लिहिण्याचा विचार.	प्रा. मो. ल. चंद्रात्रेय.
२	२५-८-६३	" " "	
३	९-११-६३	आकाश निदर्शनाचे वेळीं कोणते अधिक आकाशस्थ पदार्थ दाखवितां येतील यासंबंधी चर्चा.	श्री. मा. भ. पंत.
४	१६-११-६३	रात्री दूरादर्शातून पूर्वीं न पाहिलेले कांहीं द्वैती तारे पाहिले.	

५	१५-१२-६३	'वैदिक रिलिजन वेस्ट ऑन् सायंटिफिक अस्टॉनमी' या श्री. आनकचंद यांच्या हस्तलिखिताचा विचार.	प्रा. मो. ल. चंद्रात्रेय.
६	२२-१२-६३	'अस्य वामस्य सूक्तम्'	श्री. गो. वि. चौधरी.
७	२८-५-६४	ज्योतिर्वास्तव	श्री. मा. भ. पंत
८	३१-५-६४	"	" " " "
९	१३-६-६४	ग्रहांचे भ्रमण काल-कक्षा यांचे गणित.	प्रा. अ. त्र्यं. टवळे.

संस्थेस मिळालेल्या देणग्या

या वर्षी संस्थेस पुढीलप्रमाणे देणग्या मिळाल्या :—

- (१) श्री. अजित त्र्यंबक टवळे यांनी आपल्या तीर्थरूपांचे स्मरणार्थ रु. २५/- ची देणगी दिली.
- (२) श्री. डॉ. महार विनायक आपटे हे परिसंस्थेचे ददान वर्गाचे सदस्य पूर्वीपासून आहेतच, यावर्षी आजीव सदस्यत्वाचे शुल्क १००/- देऊन ते परिसंस्थेचे आजीव सदस्य झाले.

ग्रन्थसंग्रहांत पडलेली भर

'सृष्टिज्ञान मासिका'च्या संचालकांच्या सौजन्याने विज्ञानविषयास वाहिलेल्या या मासिकाची एक प्रत या वर्षापासून परिसंस्थेस मिळू लागली आहे.

परिसंस्थेच्या प्रकाशनांची विक्री

प्रतिवर्षाप्रमाणेच याही वर्षी संस्थेच्या प्रकाशनांस चांगली मागणी होती. या विषयीची संपूर्ण माहिती हिशेबांच्या पत्रकांत दिली आहेच.

नवसदस्यांचे स्वागत

वृत्तान्तवर्षी पुढील सदस्यसंस्थेचे सदस्य झाले.

- (१) श्री. लक्ष्मण गंगाधर रायरीकर, B. Sc.
- (२) श्री. वसन्त दामोदर भट, B. Sc.

(३) श्री. गोपाळ महादेव जोग, B. Sc.

(४) श्री. गोविंद विष्णु चौधरी

चिर वियोग

परिसंस्थेच्या संस्थापकांपैकी एक व तिच्या स्थापनेपासून सतत १४ वर्षे कार्य-वाहिल्याची धुरा वाहणारे श्री. शंकर नारायण हरीप (उपाख्य ज्योतिर्भूषण बापूसाहेब हरीप), दिनांक १ फेब्रुवारी १९६४ ला वयाच्या ७९ व्या वर्षी दिवंगत झाले. त्यांच्या निधनाने एका धुरंधर कार्यकर्त्यास परिसंस्था मुकली आहे.

—X—

आभार

वरीलप्रमाणे परिसंस्थेच्या २० व्या वर्षाचा अहवाल आपणापुढे ठेविला आहे, त्यावरून संस्थेची प्रगति आपल्या नजरेस येईल. हे श्रेय प्राप्त करून देण्यास परिसंस्थेचे सर्व सदस्य व विज्ञानप्रेमी जनता हेच निःसंशय कारण आहेत.

संस्थेचे अन्तर्गत अधीक्षक श्री. ल. के. तांबे व सरकारमान्य ऑडिटर्स मेसर्स जी. डी. आपटे आणि कंपनी यांनी प्रतिवर्षाप्रमाणेच परिसंस्थेचे हिशेब विनामूल्य व काळजीपूर्वक तपासून दिले. संस्थेवरील त्यांच्या प्रेमाचेच हे एक प्रतीक आहे. याशिवाय अनेक संस्था व व्यक्ति यांचे आम्हांस साह्य झालेले आहे. त्यां सर्वांचे मनःपूर्वक आभार मानून हे निवेदन संपवितो.

आपले

मो. ना. गोखले

स. ग. काजरेकर

कार्यवाह.

पुणे; दिनांक १३-९-६४

(१०)

ज्योतिर्विद्या परिसंस्था, पुणे.
१ जुलै १९६३ ते ३० जून १९६४ अखेरचे आयव्यय पत्रक

जमा		खर्च	
खातें	रु. पैसे	खातें	रु. पैसे
वर्गणी (ददानवर्ग)	२६१-००	पगार	१९२-००
„ आजीव सदस्य	१००-००	जागा भाडे	३००-००
अल्पदेणगीदारांकडून	१८-००	टपाल	१३-१०
देणगी	२५-००	स्टेशनरी	२४-३५
सरकारी अनुदान	१६०-००	सभा, आकाशनिदर्शन, बैठकी	
संस्थेच्या प्रकाशनांची विक्री	१०४-००	यांच्या करिता झालेला,	
व्याज बँकेकडून	१६८-८१	वाहतूक व इतर खर्च	२२-३१
		पुस्तक विक्रीवरील सूट	१४-१३
		डेड स्टॉक	००-७५
		वार्षिक वृत्तान्त, पत्रके यांची	
		छपाई व टायपिंग	२४५-६९
	८३६-८१		८१२-३३
वर्षारंभीची शिल्लक		वर्षअखेरची शिल्लक	
(१ जुलै १९६३ ची)		(३० जून १९६४ ची)	
रोख	२६२-८९	रोख	१००-४१
बँकेत	५५६९-३७	बँकेत	५७५६-३३
एकूण	६६६९-०७	एकूण	६६६९-०७

स. वि. आपटे
नैधिक

परिसंस्थेच्या अन्तर्गत अधीक्षकांचा अभिप्राय :-

I have checked the Accounts for the year 1963-64 and found them correct.

sd/-L. K. Tambe
Internal Auditor

(११)

ज्योतिर्विद्या परिसंस्था, पुणे.
१९६४-६५ सालाचा निकालप

जमा		खर्च	
	रु. पैसे		रु. पैसे
वर्गणी	५००-००	पगार	२१६-००
देणग्या, अनुदान	२००-००	ग्रन्थ संग्रह	३००-००
प्रकाशनांची विक्री	२००-००	साधन संभार, उपकरणे	२५०-००
बँकेकडून व्याज	१५०-००	व्याख्याने, आकाश-	
मांडवली खर्चा-		निदर्शने इ. करिता	१००-००
साठी अपेक्षित	६००-००	कचेरी खर्च	४००-००
देणग्या		फर्निचर	४००-००
संस्थेच्या निर्धीतून	३१६-००	जागा भाडे	३००-००
एकूण	१९६६-००	एकूण	१९६६-००

ज्योतिर्विद्या परिसंस्थेची प्रकाशने

उपयुक्त व संग्राह्य

(१) सूर्यकुल—(संग्राहक : प्रा. मो. ल. चंद्रात्रेय व कै. त्र्यं. गो. ढवळे)
सूर्यकुलामधील निरनिराळे ग्रह व उपग्रह, उल्का लघुग्रह, धूमकेतु, इ. संबधाने
ज्ञानसंवर्धक, अद्ययावत व उपयुक्त माहिती. सुबोध भाषा व विद्वानांनी एकमुखाने
वाखाणलेले व डेक्कन व्हर्नाक्युलर ट्रान्स्लेशन सोसायटीने पारितोषिक देऊन
गौरविलेले. पृष्ठसंख्या २८०, किंमत ५ रु.

* * *

(२) तारकानगरी—तारकांनी व्यापिलेल्या एकंदर विश्वाविषयी उद्बोधक
माहिती. तारकादिकांची ओळख, आकाशगंगेचे स्वरूप, दूर अंतरावरच्या ताऱ्यांची
माहिती, कधी मिळविली जाते, ताऱ्यांच्या गती कशा काढतात, अंतराळांतल्या
अनेक विश्वांचे स्वरूप इ. उपयुक्त व मनोरंजक माहिती. याही प्रकाशनाला डे. व्ह.
ट्रान्स्लेशन सोसायटीने पारितोषिक देऊन गौरविले आहे व विद्वानांनी प्रशंसिले
आहे. पृष्ठसंख्या १६५ किंमत रु. ३.

* * *

(३) ताराचित्रक संच—(आवृत्ति दुसरी, दोन रंगांत छपाई) ठळक
ठळक ताऱ्यांची ओळख करून देणारे, आकाशाच्या देखाव्यावरून तारीख व
वेळ सांगणारे तसेच तारीख वेळेवरून आकाशाचे कोणते दृश्य दिसू शकेल त्यांचा
बोध करणारे दोन मोठे नकाशे. आकार : अनुक्रमे ४०×३० व २७×२२।।
इंच. सोबत खुलासा देणारी विवरण पुस्तिकाही मिळते. सर्व संचाची किंमत
रु. १=५० पै.

* * *

(४) वेधसाधने व वेधशाळा—प्राचीन काळापासून वेध घेण्याची
साधने कोणती होती, त्यांची वाढ व परिणति पुढे कशी झाली, त्यांची रचना,
वेधशाळांचे सामान्य स्वरूप व तेथील कार्य व संवहज्योतिष्यक (Radio
Astronomy) या विषयीची माहिती या ग्रंथात सुबोध रीतीने दिली आहे.
किंमत रु. २=७५ पै.

* * *

G. D. Apte & Co.
Chartered Accountants
5/4/7

Schedule IX
vide Rule 17 (1)
Registered No. F-44

PHONE : 57872
United Western Band Building
Laxmi Road, Poona 2
Date 21st August 1964

Name of the Public Trust : **Jyotirvidya Parisanstha, Poona**

Income and Expenditure Account for the year ending 30th June 1964

EXPENDITURE	Rs. Ps.	INCOME	Rs. Ps.
To Expenses in respect of Properties		By Rent (Accrued)	
„ Rates, Taxes, Cesses		(Realised)	
„ Repairs and Maintenance		By Interest (Realised)	
„ Salaries		On Securities	
„ Insurance		On Loans	
„ Depreciation (By way of Provision or adjustments)		On Bank Accounts	168-81
„ Other Expenses		By dividend	
Establishment Expenses		By Donations in cash or kind	43-00
Salary	192-00	By Subscription	261-00
Rent	300-00	By Income from other sources	
Postage	13-00	Sale of Books	104-00
Stationery	24-35	By Government Grant	160-00
Contingency	238-19	By Transfers from Reserves	
	767-64	By deficit carried over to Balance Sheet	195-33
„ Remuneration to Trustees			
„ Remuneration [In the case of a Math] to the head of the Math including his household expenditure, if any]			
To Legal Expenses			
To Audit Fees			
To Contribution & Fees			
To Amounts Written of			
[a] Bad debts			
[b] Loan Scholarships			
[c] Irrecoverable Rents			
[d] Other Items			
To Miscellaneous Expenses	8-41		
To Depreciation	74-44		
To Amounts Transferred to Reserve or Specific Funds			
To Expenditure on Objects of the Trust			
[a] Religious			
[b] Educational			
Cost of books sold	45-37		
Lectures	22-15		
Commission on sale of books.	14-13	81-65	
[c] Medical Relief			
[d] Relief of Poverty			
[e] Other Charitable Objects			
To Surplus carried over to Balance Sheet			
	Total		Total
	932-14		932-14

Dated at Poona 21st August 1964
Trustees Sd / **M. N. Gokhale**
(Secretary)
Sd / **S. V. Apte**
(Treasurer)

As per our report of even date
Sd / **G. D. Apte & Co.**
Chartered Accountants
Auditors